

Czas pamięci

Już w dawno minionych wiekach ludzie zauważyli, że historia jest mistrzynią życia. Należy się więc jej uczyć i wyciągać wnioski – wskazówki na życie w teraźniejszości. Dziś, nie tylko w Polsce, młodzi ludzie nie zdają sobie sprawy, czym jest wojna i okupacja. Na szczęście, od kilku pokoleń, bomby w naszym regionie nie spadają. Niestety, wielu młodych ludzi – telewizorów fascynują czołgi, pędzące po piaskach pustyni i helikoptery manewrujące i strzelające raketami, najczęściej na tle palm, w promieniach zachodzącego słońca.

Nic więc dziwnego, że w tej sytuacji zrodziła się rodzinna scenka, podczas której dziadek opowiadał wnuczce o okropnościach czasu okupacji w Warszawie, kiedy to Niemcy łapali ludzi na ulicach i często zaraz ich rozstrzelali. Wtedy wnuczka zapytała: – dlaczego nie zwołałście

wiecu protestacyjnego? Jej naiwność, cechująca zapewne wielu rówieśników, wynikająca z braku wiedzy, wręcz nakazuje starszemu pokoleniu przypominać pokoleniu młodszemu, czym jest wojna.

W tej intencji kwiecień obchodzony jest w Polsce jako miesiąc pamięci narodowej, podczas którego czcimy pamięć bohaterów i ofiar tragedii narodowych. Upamiętnianiem faktów, wydarzeń i sylwetek ludzi zasłużonych dla kraju zajmuje się Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, organizacja państwowa, utworzona na mocy ustawy w 1947 roku.

Doceniając jej szlachetne dokonania publikujemy materiały sygnowane jej logo. Korzystając z szerokiego pojęcia, zawartego w tytule, uznałem, że zmieści się w nim historia zapisana w pamięci osobistej... (sb)

Polska pamięta i dziękuje Iranowi

9 lutego, podczas przyjęcia z okazji święta narodowego Iranu, głos zabrał sekretarz Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, pan dr Andrzej K. Kunert. Publikujemy jego przemówienie, gdyż przypomina w nim heroiczne fakty i epizody z życia tysięcy polskich zesłańców do sowieckich łagrów, którzy znaleźli gościnne domy w dalekim Iranie. Drugi powód stanowi to, że tekst koresponduje z naszymi materiałami, które symbolicznie łączy Miesiąc Pamięci Narodowej.

Siedemdziesiąt lat temu rozpoczęła się odyseja Armii generała Andersa, najbardziej niezwykłej armii wśród wszystkich armii alianckich czasu drugiej wojny światowej. Jedynej, składającej się wyłącznie z jeńców, więźniów i zesłańców... Jedynej dowodzonej przez jeńców i więźniów... Jedynej spośród armii alianckich, której szlak wiódł przez trzy kontynenty: z Europy przez Azję i Afrykę – ponownie do Europy.

Dziesiątki tysięcy polskich żołnierzy szło do tej armii z łagrów i więzień Związku Sowieckiego. Szło z dna piekła... Określenie to nie jest tylko poetycką przenośnią. Tak bowiem właśnie nazywało się jedno z miejsc postoju oddziałów polskiej armii w jednej z ówczesnych sowieckich republik, w Uzbekistanie – Czirakchi, czyli „dno piekła”. Stacjonujący tam 18. pułk piechoty to późniejszy 18. lwowski batalion strzelców, wstawiony i skrwawiony w bitwie o Monte Cassino, dwa lata później.

Ta długa droga do Monte Cassino we Włoszech – gdzie polscy żołnierze zostali nazwani najlepszymi żołnierzami drugiej wojny światowej – rozpoczęła się w momencie

ewakuacji ze Związku Sowieckiego do Iranu, siedemdziesiąt lat temu, w marcu 1942 roku.

Opuszczali niehumanitarną ziemię nie sami, lecz z kobietami i dziećmi. 77 tysięcy polskich żołnierzy wyprowadziło z sobą 44 tysiące cywilnych uchodźców, w tym 18 tysięcy dzieci. Cztery i pół tysiąca tych dzieci nosiło już mundury – to junacy i junaczki, nazywani wówczas przez prasę w Stanach Zjednoczonych „najmłodszymi żołnierzami świata”.

Pierwszy transport polskich dzieci przekroczył granicę Iranu 12 marca, dwanaście dni przed rozpoczęciem ewakuacji armii Andersa. Było w nim 120 dzieci, wywożonych na ciężarówkach przez ekspedycję Polskiego Czerwonego Krzyża, która wyruszyła w tym celu z Bombaju w Indiach dokładnie pięć miesięcy wcześniej. Wśród jadących z dziećmi opiekunów była Hanka Ordonówna, nazywana „pieśniarką Warszawy”, która dała następnie kilkadziesiąt entuzjastycznie przyjmowanych koncertów dla żołnierzy polskich na Bliskim Wschodzie, a po wojnie wydała w Bejrucie swoje wspomnienia zatytułowane „Tułacze dzieci”.

Tak też zaczęto wtedy mówić o armii generała Andersa – „tułacza armia” gdyż z Teheranu do Warszawy było 4371 kilometrów. Nic zatem dziwnego, że coraz większego znaczenia nabierały słowa poety: „Dom jest daleko. Polska wciąż jest blisko”. Jeszcze większego znaczenia nabierał fakt tak ogromnie życzliwego i gościnnego przyjęcia w Iranie tej wielkiej, 120-tysięcznej gromady polskich tułaczy.

Dr Andrzej K. Kunert

Miesiąc po wspomnianym pierwszym transporcie dzieci, następny dotarł do Isfahanu 10 kwietnia. Do końca roku liczba polskich dzieci w tym mieście przekroczyła dwa tysiące. Z czasem powstało tam dla nich 21 zakładów, zaś Isfahan został nazwany „miastem polskich dzieci”. Pamiętajmy, że duża część z nich była sierotami lub pół-sierotami...

Miałem zaszczyt i honor być w Teheranie, na wielkim Polskim Cmentarzu Wojennym Dulab (1937 polskich grobów), na uroczystości w 60. rocznicę przybycia Polaków do Iranu. Widziałem i słyszałem, z jak ogromnym wzruszeniem ówczesni siedemdziesięciolatek, który

przybyli z całego świata, wspominali pobyt w Iranie, a zwłaszcza w Isfahanie, w „mieście polskich dzieci”. Wspominali też zachłyśnięcie się wolnością po dwóch latach pobytu „na nieludzkiej ziemi” Związku Sowieckiego.

Na pięknym pomniku, wzniesionym w centralnym punkcie Cmentarza Dulab, znajduje się napis w trzech językach – polskim, francuskim i perskim: „Pamięci wygnańców polskich, którzy w drodze do Ojczyzny w Bogu spoczęli na wieki. 1942-1944”.

Na terytorium Iranu pozostały dwa polskie cmentarze (w Teheranie i Pahlevi, obecnie Bandar-e-Anzali) i sześć dużych polskich kwater na innych cmentarzach, głównie ormiańskich (w Ahwazie, Isfahanie, Kazwinie, Korramsazhr i Meszhedzie). 2900 polskich uchodźców – żołnierzy i osób cywilnych – zmarło w Iranie z chorób i wycieńczenia. Zmarło bardzo daleko od własnego kraju, ale zmarło na wolności i wśród przyjaciół.

Chciałbym przywołać w tym miejscu zakończenie wiersza *Persja uciekająca*, wydrukowanego w piśmie „Junak” w Palestynie w styczniu 1944 r. Autorem był dr Stefan Legeżyński, urodzony w 1912 r. we Lwowie, geograf, dziennikarz, poeta, w 1940 r. zesłany przez władze sowieckie do Kazachstanu, od 1941 r. pracownik delegatury polskiej ambasady w Związku Sowieckim, nauczyciel geografii w polskiej Szkole Kadetów w Palestynie, zmarły w 1976 r. w Londynie. Polskie tulacze losy...

Stefan Legeżyński kończył swój wiersz słowami:

[...]

Persjo szeroka – pustynna, Persjo o starej kulturze,

Pozdrawia Cię pielgrzym z północy – w Twoich urokach się nurza.

Czarujesz go jak kobieta, urodą swoją i wdziękiem,

Rzucasz mu w dłonie owoce i kwiaty ogrodów pęki,

Może nie ujrzę Cię więcej, ale Cię będę... pamiętał,

Bo lot przez Twoje obszary był dla mnie – wolnego – świętem!

Pamięć o takim właśnie – życzliwym, gościnnym, przyjacielskim – przyjęciu w Iranie wielkiej 120-tysięcznej gromady wycieńczonych i wyczerpanych polskich uchodźców pozostaje wciąż żywą i wdzięczną legendą wszędzie tam, dokąd ich później rzuciły losy wojny: w Meksyku, w Kenii i Ugandzie, w Indiach, w Nowej Zelandii... Wszędzie tam polscy tulacze spotykali się z podobnym przyjęciem. Jednakże Iran był pierwszy.

Taką pamięć i wielką polską wdzięczność chcę także dzisiaj, właśnie tu – w Ambasadzie

Teherańskie dzieci w towarzystwie ambasadora Iranu. Drugi od prawej – pan Władysław Czapski

Iranu, w stolicy Polski – mocno podkreślić. Dziękuję Jego Ekscelencji, panu ambasadorowi, iż mogłem to uczynić.

Podczas przyjęcia wystąpił także „Teherańskie dziecko”

Urodziłem się w Polsce, w Drohiczynie Poleskim, w II RP, 29 stycznia 1938 roku. We wrześniu 1939 roku, gdy miałem dwa lata, Polska została zaatakowana przez swoich sąsiadów, którzy podzielili się terytorium mojej Ojczyzny. W 1940 roku Sowietci zabrali ojca z domu i wtrącili do więzienia, a matkę z dwojgiem małych dzieci (siostra i ja) deportowali na Sybir. Najeźdźcy ustanowili granicę dzielącą ich strefy wpływu na rzece Bug.

30 lipca 1941 r. Rząd Polski w Londynie podpisał umowę z ZSRR, która stanowiła punkt zwrotny w naszych losach. Postanowienia umowy dały szansę na wolność dla takich jak ja i moja rodzina, na wydostanie się z sowieckiej Rosji. Wiadomość o niespodziewanej wolności, jaką wtedy uzyskali polscy zesłańcy, dodała im siły i determinacji, by wydostać się z tej „nieludzkiej ziemi”. Był to w zasadzie ostatni moment na uratowanie zesłańców. W wielu przypadkach byli to ludzie w stanie skrajnego wyniszczenia życiem obozowym, nędzą egzystencji, chorobami, beznadzieją życia wypędzonych z własnych domów, z Ojczyzny.

W 1942 r. wobec trudności ZSRR w zaopatrzeniu w żywność oraz uzbrojenie, alianci postanowili ewakuować nas z ZSRR do Iranu, który przyjmując nas nie stawiał żadnych warunków. Pragnę to bardzo wyraźnie podkreślić.

Iran przyjął 116131 polskich obywateli, w tym około 20 tys. dzieci, które sukcesywnie lokowano w Indiach (ok. 5 tys.), w Nowej Zelandii (732), w koloniach angielskich w Afryce (ok. 10 tys.), w Meksyku (ok. 1400) oraz

w Palestynie (ok. 871 dzieci). Nazywano je „Teherańskie dzieci”. Wraz z siostrą znaleźliśmy opiekę w gościnnym Libanie razem z około 3500 dziećmi.

Członkowie mojej rodziny uwolnieni z więzień radzieckich, nie mając ze sobą żadnego kontaktu w czasie zsyłki, spotkali się ponownie na gościnniej ziemi Iranu w 1942 roku. Mogliśmy również uściskać się z siostrą mojej matki: Marią Cwalino oraz jej trojgiem dzieci. Mąż Marii – Mieczysław Cwalino wyprowadzony z domu przez „sąsiada” w 1939 roku, do dziś jest przez nas poszukiwany. Historie wywózek w głąb sowieckiej Rosji w czasie II wojny światowej wciąż pozostają niewyjaśnione.

Matka moja, Janina Czapska, umarła w Teheranie w 1942 r. i jest pochowana na Polskim Cmentarzu Wojennym Dulab (grób nr 1098). Ja (4 lata) z siostrą Wandą (6 lat), zostaliśmy umieszczeni w Isfahanie, w zakładzie nr 8, gdzie przebywaliśmy do 1945 roku pod polską administracją.

Pomoc Iranu w 1942 r. była całkowicie bezinteresowna, kraj ten nie czerpał żadnych korzyści z wojennego dramatu Polski, jak to, niestety, uczynili alianci składając powojenne losy naszego narodu w ręce Stalina. Podpisy pięczętujące granicę na Bugu złożyli na początku Ribbentrop i Stalin, następnie uwiarygodnili je Churchill i Roosevelt. Niech to stanie się przestroga: w polityce nie ma sentymentów...

W 70 rocznicę ewakuacji z Rosji sowieckiej pragnę podziękować NARODOWI IRAŃSKIEMU za pomoc udzieloną nam, Polakom, w czasach kiedy mój kraj chciano wymazać z mapy świata.

Szlachetność, niesamowita otwartość i ludzka dobroć jakiej doświadczyliśmy w tamtych wojennych czasach ze strony Iranu zawsze pozostanie w naszej pamięci.

Władysław Czapski